

УДК 94 (477.4) «180/192»

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСЛАВНОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА УМАНСЬКОГО ПОВІТУ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Віталій Тацієнко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Україна, 20300, м. Умань, вул. І. Гонти, 36
e-mail: tvvs1990@mail.ru

Історію Православної церкви в Україні загалом можна вважати вивченою, проте регіональний зріз проблеми залишається ще малодослідженим. Саме локальні дослідження дають можливість вирізнити регіональні особливості, як, врешті, і підтвердити чи заперечити загальні тенденції. До таких належить питання матеріального забезпечення білого духовенства Уманського повіту, який був одним з найбільших повітів Київської губернії: займав третє місце за площею, після Радомишльського і Київського та друге за кількістю населення (за переписом 1897 р.) після Київського. На кінець ХVІІІ ст. саме на території Уманського повіту нараховувалося найбільше православних церков серед інших повітів губернії – 147 [1].

Питання матеріального забезпечення православного парафіяльного духовенства досліджували О.П. Крижанівський [2], Г.М. Надтока [3], С.В. Римський [4], В.Г. Меша [5], Б.О. Опря [6]. Регіональний аспект проблеми, зокрема на рівні Київської єпархії й Уманського повіту вивчає Т.В. Кузнець [7; 8].

Мета дослідження полягає у висвітленні матеріального забезпечення православного парафіяльного духовенства Уманського повіту у ХІХ – на початку ХХ ст.

З приєднанням Правобережної України до Російської імперії становище православного духовенства на цих територіях кардинально змінилося. Православна церква отримала статус державної і влада одразу ж

почала опікуватись її матеріальним становищем.

З інкорпорацією Правобережжя законодавство значну увагу приділяло церковному землеволодінню та землекористуванню. Передбачалося наділення православних церков 33 дес. землі [9], однак, духовенство зазнавало утисків від поміщиків, які захоплювали церковні угіддя. Масовими були випадки відчуження земель, які перевищували встановлену норму 33 дес., адже на Правобережжі у багатьох причтів наділи перевищували цю пропорцію. Місцева влада була бездіяльною, оскільки залежала від землевласників. Така ситуація склалася і в Уманському повіті, де відбулося захоплення поміщицькою економією орних і сінокісних земель, а земський суд на звернення духовного правління не реагував [10]. Показником утисків були неодноразові скарги благочинних і священників повіту до Уманського духовного правління про те, що економія графа Потоцького, примусово стягує десятину з церковних пасік. Звернення духовного правління 1801 р. до Уманського нижчого земського суду ні до чого не призвели і тому у 1802 р. духовне правління шукало захисту у митрополита Гавриїла [11].

Незважаючи на намагання влади вирішити питання забезпечення кліру землею, на кінець 20-х років ХІХ ст. у Київській єпархії не всі причти мали встановлену пропорцію землі, про що свідчать дані 37 церков Уманщини [12].

Церкви	Кількість землі		
	орної	сінокісної	Всього
Соборно-Успенська, м. Умань	34 дес. 974 сажні	9 дес. 1987 сажні	43 дес. 2961 сажень
Миколаївський собор, м. Умань	33 дес. 75 сажнів	12 дес. 2167 сажні	45 дес. 2242 сажні
Михайлівський собор, м. Умань	33 дес. 673 сажні	978 сажнів	33 дес. 1651 сажень

с. Бабанка	32 дес.	8 дес.	40 дес.
с. Свинарка	30 дес.	3 дес.	33 дес.
с. Аполянка	30 дес.	3 дес.	33 дес.
с. Доброводи	30 дес.	3 дес.	33 дес.
с. Танське	30 дес.	15 дес.	45 дес.
с. Маньківка	43 дес. 4437 сажнів	18 дес. 555 сажнів	61 дес. 4992 сажні
містечко Соколівка	30 дес.	3 дес.	33 дес.
с. Кочубіївка	32 дес.	9 дес.	41 дес.
с. Паланка	30 дес.	17 дес. 1200 сажнів	47 дес. 1200 сажнів
с. Кочержинці	30 дес.	3 дес.	33 дес.
с. Псярівка	20 дес.	7 дес.	27 дес.
с. Городецьке	32 дес.	13 дес.	45 дес.
с. Полянецьке	20 дес.	20 дес.	40 дес.
с. Громи	34 дес.	7 дес.	41 дес.
с. Степківка	30 дес.	5 дес.	35 дес.
с. Сушківка	27 дес.	25 дес.	52 дес.
с. Гродзеве	70 дес.	7 дес.	77 дес.
с. Старі Дмитрушки	32 дес.	16 дес.	48 дес.
с. Піківець	30 дес.	3 дес.	33 дес.
с. Малі Дмитрушки	30 дес.	3 дес.	33 дес.
с. Старі Бабани	33 дес. 3417 сажнів	11 дес. 1680 сажнів	44 дес. 5097 сажнів
с. Ксьондзівка	30 дес.	9 дес.	39 дес.
с. Краснопілка	33 дес.	13 дес.	46 дес.
с. Берестівець	80 дес.	30 дес.	110 дес.
с. Війтівка	30 дес.	30 дес.	60 дес.
с. Помийник	35 дес.	22 дес.	57 дес.
с. Кищенці	13 дес.	14 дес. 325 сажнів	27 дес. 325 сажнів
с. Нестерівка	36 дес. 1835 сажнів	11 дес.	47 дес. 1835 сажнів
с. Дзендзелівка	30 дес.	3 дес.	33 дес.
с. Подібна	36 дес.	3 дес.	39 дес.
с. Циберманівка	30 дес.	10 дес.	40 дес.
с. Яроватка	30 дес.	9 дес. 1502 сажні	39 дес. 1502 сажні
с. Майданецьке	30 дес. 1026 сажнів	30 дес. 1510 сажнів	60 дес. 2536 сажнів
с. Митківка	45 дес.	20 дес.	65 дес.

Наведені дані свідчать, що на 1830 р. дві церкви повіту не мали визначеної норми землі, у с. Псярівка церковні угіддя склалися з 20 дес. орної землі та 7 дес. сіножаті, у с. Кищенці – 13 дес. орної та 14 дес., 325 сажнів сіножаті. Загалом з 35 церков 8 мали земельний наділ 33 дес., всі інші більше узаконеної пропорції. Варто відзначити, що значна кількість парафій Уманщини мали значні ерекційні землі, але у процесі конфіскації у 1830-х роках маєтків Потоцького до скарбниці та переведення їх у військові поселення, військове начальство відібрало у церков надлишок землі та залишило лише встановлену пропорцію розміром 33 дес. [13].

У 60-х роках ХІХ ст., за даними Л. Похилевича, який наводить величину зе-

мельного наділу 106 з 146 церков Уманщини, забезпеченість церков землею виглядало наступним чином: 29 дес. землі мала 1 церква; 33 дес. – 7; 34-40 дес. – 47; 41-50 дес. – 19; 51-60 дес. – 11; 61-70 дес. – 8; 71-80 дес. – 5; 81-90 дес. – 3; 91-100 дес. – 2 церкви; 3 церкви мали у користуванні більше 100 дес. (с. Нова Гребля – 114 дес., с. Хижня – 118 дес., с. Погоріла – 114 дес.) [14]. Хоч ці підрахунки і не є повними, так як відсутні відомості по 40 парафіях Уманського повіту, все ж загалом православні церкви повіту були добре забезпечені землею.

Від несправедливого розподілу притчових угідь часто страждали церковнослужителі, адже наділення їх землею, як і розподіл інших прибутків, залежали від священника, який очолював причт. Якщо ж подібні скар-

ги від церковнослужителів надходили до Київської духовної дикастерії, то вона зобов'язувала священників виділяти їм, принаймні, п'яту частину землі [15]. Наприклад, на 1820 р. у селах Майданецьке, Зеленьків, Поташ, Вишнопіль церковною землею користувались лише священники. У селах Легедзине, Криві Коліна, Глибочок, Білашки священник п'яту частину виділяв церковнослужителям, а у с. Таллянки – четверту [16].

Однією зі статей доходів церковнослужителів була роковщина, яку отримували грошима з кожного двору один раз на рік. Її розмір у Київській єпархії складав у середньому від 2 до 20, а у деяких – 30 коп. та більше, і залежав від чисельності та забезпеченості парафіян. Так, у селах Майданецьке та Тальянки пономар отримував роковщину 2 коп., дячок – 7 коп. з кожного господарства [17].

У 1801 р. указом Олександра I плата за треби була збільшена у два рази за встановлену у 1765 р. Катериною II і складала: за молитву породіллі – 4 коп., хрещення дитини – 6 коп., весілля та поховання – 20 коп. Та віряни за бажанням могли давати і більше. Натомість духовенство Київської єпархії не надто схвально сприйняло це урядове розпорядження так як отримувало від парафіян більші винагороди за треби. Тому митрополит київський Ієрофей наказав, щоб відомості про розміри плати за треби були роздруковані для кожної церкви для ознайомлення кліру та мирян, що було спробою захистити бідних парафіян від надмірних вимог [18].

Збільшення плати за треби не вирішувало питання забезпечення кліру, хоча їх таксація була умовною і часто на місцевому рівні ці тарифи збільшувались. Розмір плати за треби залежав від їх характеру та місцевих обставин: знову ж таки, від кількості парафіян та їх забезпечення. Найбільш дорогими вважались одруження та поховання. Наприклад, у 1820 р. у селах Юрполе, Кобринова Гребля, Янківка, Багва, Березівка Уманського повіту духовенство «по добровольному с прихожанами умовою полушает»: за хрещення дітей священник – 2,5 коп., дячок – 1 коп., паламар – 1 «деньгу», за поховання дітей: священник – 30-50 коп., дячок (за наявності) – 15-20 коп., дячок – 10-20 коп., паламар – 5-10 коп., за поховання дорослих: священник –

50 коп. – 1 руб. міддю, дячок – 30-50 коп., дячок – 20-30 коп., паламар – 10-15 коп., за одруження отримують стільки ж як і за поховання [19].

У більшості парафій Уманщини розподіл доходів за треби не відбувався, оскільки отримували їх «по рукам», зокрема у селах Майданецьке, Легедзине, Криві Коліна, Глибочок, Білашки, Зеленьків, Поташ, Вишнопіль, Тальянки [20]. Це було характерним для більшості парафій Київської єпархії, де з 998 однопритових церков при 526 розподіл не відбувався. Але так як траплялись випадки, коли розділення прибутків між священно- і церковнослужителями відбувалося несправедливо, то Дикастерія у 1820 р. це чітко регламентувала. При однопритових церквах, які становили абсолютну більшість у повіті, де за штатом передбачався дячок, зі 100 рублів чи копійок священник мав отримувати 45, дячок – 25, дячок – 18, паламар – 12, за відсутності дякона, священник – 60, дячок – 25, паламар – 15 [21].

Для покращення матеріального забезпечення за митрополита Євгенія відповідно до «Положення про способи покращення становища духовенства» 1829 р. відбувалося укрупнення парафій, коли найбідніші та малолюдні приходи з їх церковними землями приписувались до найближчих, чим передбачалося збільшити платню за треби. Але це викликало невдоволення як серед духовенства, так і парафіян. В Уманському повіті було приписано 7 парафій [22].

У 1842 р. усі сільські причти поділялись на сім класів, у залежності від чисельності парафії, та встановлювалися чіткі ставки платні. 97 парафій повіту на класи розподілялися наступним чином: великих першо-, друго-, третьокласних не було, до четвертого класу відносилось 5 парафій, що складало 5,1%, п'ятикласних було 36 (37,1%), шести-семикласних відповідно 25 і 31, що у відсотковому співвідношенні складало 25,8% і 32% [23]. Таким чином, абсолютну більшість складали малолюдні приходи – п'яти-семирозрядні, які становили 94,9%.

Відповідно до затверджених штатів сільських церков Київської, Подільської та десяти південних повітів Волинської єпархії встановлювався чіткий розпис окладів залежно від класу парафії [24].

Клас	Чисельність прихожан	Штат	Оклад в руб.	Клас	Чисельність прихожан	Штат	Оклад в руб.
1 клас	2000-3000	2 священики	по 160	4 клас	700-1000	священик	140
		диякон	70			дячок	36
		2 дячка	по 36			паламар	30
		паламар	30			просфорня	16
		просфорня	16			священик	120
2 клас	1500-2000	2 священики	по 160	5 клас	400-700	дячок	36
		диякон	70			паламар	30
		2 дячки	по 36			просфорня	16
		просфорня	16			священик	100
3 клас	1000-1500	священик	150	6 клас	300-400	дячок	36
		диякон	70	7 клас	100-300	священик	80
		дячок	36			дячок	36
		просфорня	16				

20 липня 1842 р. Микола I затвердив «Положення про забезпечення православного сільського духовенства землею, будинками і одноразовою допомогою у Західних губерніях». Селяни зобов'язувались виділити 33 дес. землі (30 дес. орної та 3 дес. сінокоосу) за умови, якщо на кожну ревізку душу припадало не менше 4 дес., а у разі нестачі такої кількості землі, парафіяни мали компенсувати її продуктами або грошми. Церковний наділ вважався службовим, тому не дозволялося його продавати, дарувати, заставляти, обмінювати тощо. За священиком закріплювалось 10 дес., якщо ж церковна земля складала більше 33 дес., то понаднормово ділянкою користувався священик. За «Положенням...» парафіяни мали задарма обробляти 10 дес. священицької землі або трудова повинність могла замінюватись сплатою священику грошей. Крім того, селяни були зобов'язані забезпечувати клір житлом і господарськими будівлями. Взамін духовенство мало безкоштовно здійснювати треби, однак ним було проігноровано це урядове розпорядження [25]. Але реалізація «Положення...» гальмувалася через зволікання з укладенням проектів забезпечення на місцях. Наприклад, на 1852 р. у Київській єпархії вони були укладені лише у трьох повітах – Уманському, Васильківському та Черкаському. Для порівняння: у Київському, Радомисльському, Сквирському та Липовецькому потрібно було укласти більше 40 проектів у кожному з них [26].

Таким чином, забезпечення духовенства покладалося на, і без того, переобтяжене се-

лянство, особливо малолюдних п'яти-семикласних парафій, які становили 85,7% Київської єпархії. В Уманському повіті цей відсоток був ще вищим – 94,9% (з них 57,8% склали шести-семирозрядні з чисельністю парафіян 100-400 осіб). Це не могло не призвести до ускладнення стосунків між духовенством і вірянами. Але лише у січні 1867 р. уряд видав закон, який з 1 січня 1868 р. скасовував «Положення...» 1842 р. і, відповідно, трудову повинність селян церкві та запроваджувався поземельний податок, який у Київській губернії складав 127012 руб. [27]. І як компенсація за це, з 1 січня 1868 р. збільшувались оклади духовенству: у Києві та повітових містах протоієрей отримували 500 руб., священик – 400 руб., диякон – 180 руб., дячок – 100 руб., паламар – 70 руб. на рік; у селах, де штат переважної більшості церков складався з священика та причетника, отримували відповідно 300 і 50 руб. на рік [28]. Варто відзначити, що священно- і церковнослужителі парафіяльних церков українських губерній значно краще фінансувалися державою, ніж духовенство більшості російських єпархій. Перевага надавалася особливо західним єпархіям, так як вважалося, що саме звідти надходила небезпека католицьких та уніатських впливів на православне населення. Так, у 1876 р. загалом в імперії платню отримували 58% причтів парафіяльних церков, на українських землях – 96% [29; 30].

Для поліпшення матеріального становища православного духовенства церковне керівництво дозволило йому орендувати маєт-

ки й окремі господарства, але така практика на Уманщині не набула значного поширення [31].

Законом 1869 р. передбачалося покращити матеріальне становище духовенства за рахунок скорочення малолюдних парафій (віднесення їх до розряду приписних) і штатних вакансій, що збільшувало б прибуток від треб і водночас заощаджувало кошти уряду. З 1869 р. по 1872 р. у Київській єпархії було скорочено 3 дияконських, 1 дяківську та 149 псаломницьких вакансій, зокрема в Уманському повіті було скорочено 8 псаломницьких посад з окладом 38 руб. у селах Павловка, Кам'яне, Торговиця, Цеберманівка, Помийник, Розсішки, Шукайвода, Зеленьків [32]. За розпорядженням митрополита Арсенія у повіті майже всі штатні парафії залишилися самостійними. Крім того, приписні церкви сіл Сушківки, Степківки, Кочубіївки, Берестівця, Подібної, Ксьондзівки та містечка Шаулихи отримали статус самостійних за бажанням парафіян і через те, що тільки з утворенням військових поселень вони були віднесені до розряду приписних. Також передбачалося повернути церковні землі, які були передані у відомство військових поселень [33]. Цим можна пояснити небажання єпархіальної влади скорочувати парафії. Спроба покращити матеріальне забезпечення виявилася безуспішною та викликала несхвалення як віруючих, так і духовенства.

Указом Св. Синоду 1873 р. визначалися місцеві джерела утримання парафіяльного духовенства. Такими були: добровільні пожертвування вірян за треби; церковна земля або грошова компенсація парафіян за її відсутності; відсотки з призначених на користь причтів вічних внесків; прибутки з церковних оброчних статей. Також цими правилами регламентувався розподіл прибутків і церковної землі між членами причту: настоятель мав отримувати три частини, його помічник – дві, псаломщик – одну [34]. Ці правила доповнювались та уточнювались, зокрема у 1876 р. та 1877 р. Ними встановлювалося, що при церквах, де за штатом передбачався священник та псаломщик прибутки розділялись у пропорції 3:1; при двох причетниках – 3:1:1; при штатному дияконі й одному причетнику – настоятель отримував 3,

диякон – 1,5, причетник – 1 частину; при дияконі та двох причетниках доходи розділялись на 6,5 частин, з яких священнику – 3, диякону – 1,5, причетникам – по 1. Крім того, земля, у тому числі і наднормова, мала розділятися між причтом [35]. Але ці правила не зовсім задовольняли священнослужителів, зокрема священники 4 благочинницького округу Уманського повіту жалілися на недоречність збільшення прибутків причетника за рахунок священника аргументуючи це тим, що вони у більшості є малограмотними, ледарями, п'яницями. А священник має найбільше обов'язків і по церкві, і по парафії, тому його частка має бути значно більшою. На це консисторія відповіла, що священники показують лише свою працю, безпідставно звинувачуючи причетників, за що отримали зауваження. Адже за кліровими відомостями переважна більшість церковнослужителів цього округу хорошої поведінки та добре виконують свої обов'язки. Прохання священників про розподіл землі та доходів за попередніми правилами, за якими причетникам виділялась менша частина, вважались безпідставними. Даний випадок був викладений на сторінках «Київських єпархіальних відомостей» для уникнення подібних невмотивованих прохань від інших священнослужителів [36].

Правила 1873 р. регламентували порядок здачі церковної землі в оренду [37], хоча вона приносила не надто великий прибуток. Часто духовенство саме займалося господарством та обробітком землі. З цього приводу у церковній періодичній пресі справедливо наголошувалося, що у такому разі це відволікало його від прямих обов'язків – підготовки до богослужінь, їх проведення, нагляду за церковною школою, здійснення треб, підготовки повчань, постійного духовного нагляду за парафією. Тому пропонувалося позбавити священника необхідності обробітку землі, щоб «знав тільки свою справу – служіння ієрейське» [38].

Важливою складовою матеріального забезпечення духовного стану було забезпечення житлом. Уряд прагнув щоб парафіяльне духовенство, у першу чергу священники, проживали у безпосередній близькості від храму у церковних будинках, які знаходились на церковній землі [39]. «Положен-

ня...» 1842 р. обов'язок забезпечувати причити житлом покладало на селян, що було вкрай обтяжливим для них. Сучасник згадував, що причетники вимагали від селян будувати їм просторі будинки, які б хоч не суперничали з панськими хоромами, однак не поступалися тим, в яких жили панські економни, й, у будь-якому випадку, виділялися з-поміж мужицьких хат. Тим часом будівництво навіть простої селянської хати на Правобережжі у середині XIX ст. у зв'язку з подорожчанням будівельних матеріалів коштувало досить дорого. Недаремно навіть чиновники Київської духовної консисторії визнавали, що будівництво садиб для священників, особливо у малолюдних парафіях, було не по кишені селянам. Поміщики, як правило, не виділяли на нього коштів, більше того, категорично відмовлялись «давати зі своїх дач ліс та інші будівельні матеріали» [40]. Тому справа забезпечення причтів житлом просувалася повільно.

Упродовж 1842-1886 рр. із 130 парафій Уманського повіту лише у 8 житло було збудоване, у 7 – житло збудоване, але не здане, і у 17 парафіях воно будувалося. Така ситуація була характерною і для інших повітів Київської єпархії [41]. Звісно, що житлом передусім намагалися забезпечити священника, а вже потім причетника. Варто відзначити, що отримання священно-церковнослужительського місця означало отримання права тимчасового користування церковним будинком. У разі переміщення в іншу парафію, звільнення за штат, відлучення священник чи причетник мав звільнити будинок не пізніше як за два, а сім'я померлого священно-церковнослужителя та сироти – шість місяців. Будинок мав здаватися наступнику у такому стані, в якому був отриманий [42].

Законом 14 червня 1888 р. повинність землевласників і парафіян у дев'яти західних губерніях по забезпеченню причтів житлом відмінялася. З 1889 р. на ці потреби запроваджувався тимчасовий поземельний збір. Також чітко визначалася вартість причтового житла для кожної з єпархій, для Київської єпархії вона становила 1350 руб. Будинок священника мав складатися «не менше як з трьох покоїв з окремою кухнею, а для дияконів і псаломників із двох покоїв, також з

окремою кухнею» та забезпечуватися господарськими будівлями [43].

У 90-х роках XIX ст. поживавися процес забезпечення причтів житлом. Зокрема, на Уманщині у 1892 р. збудоване або відремонтоване житло у 10 парафіях [44], 1893 р. – у 7 [45], 1894 р. – у 9 [46], 1895 р. – у 9 [47], 1896 р. – у 6 [48], 1897 р. – у 10 [49].

Додатковий прибуток (продукти та гроші) приносив духовенству обхід будинків парафіян на церковні свята. Взагалі, робити обходи дворів вірян духовенство мало право не більше чотирьох разів на рік – Пасху, Різдво Христове, Богоявлення, Петровський чи Різдвяний пости. Особливе значення серед церковних обходів мав пасхальний, який приносив йому найбільше пожертвувань [50].

На початку XX ст. середні тарифи за виконання треб складали: за хрестини – 50 коп., поховання – 3 руб., шлюб – 5 руб. [51]. Варто відзначити, що на сторінках церковної періодики зазначалося, що збереження плати за треби припинувало духовенство, ставило у залежність від парафіян, завдавало удару його суспільному авторитету [52; 53; 54]. Однак, переведення духовенства на повне утримання було не по кишені держави.

На початок XX ст. більшість причтів отримували оклади, встановлені у 1868 р. Однак, за потреби, Св. Синод міг збільшувати платню духовенству. Так, у 1902 р. жалування причту с. Коржовий Кут Уманського повіту було збільшено на 150 руб., до 300 руб., що отримував священник, додано 100 руб., а до 50 руб. окладу псаломщика – ще 50 [55]. Загалом у кращих парафіях священники отримували від 1200 до 2000 руб. на рік, диякони – від 700 до 1000 руб., а псаломщики – від 300 до 700 руб., тобто духовенство мало досить пристойне, для того часу, матеріальне утримання. У цьому відношенні пастирям поступалася навіть зосереджена у містах духовна інтелектуальна еліта. Для прикладу протоієреї, священники, диякони – викладачі духовних семінарій та училищ – отримували у середньому близько 1000 руб. на рік. Лектор духовної академії мав 720 руб., доцент – 1440, екстра-ординарний професор – 2400, ординарний професор 3600, оклад ректора складав 4200 руб. [56].

Важливою частиною матеріального ста-

новища духовенства було забезпечення пенсіями. За тимчасовими правилами про пенсії, прийнятими 1866 р., священники, які мали стаж 35 років отримали право на пенсію у розмірі 70 руб. на рік. Вона поширювалась і на їх вдів, які отримували 35 руб., а якщо мали неповнолітніх і хворих дітей – 45 руб. [57]. Згодом розміри пенсії зросли на 20 руб., а з 1 січня 1879 р. священникам виплачували 130 руб., вдовам з дітьми – 90 руб., без дітей – 65 руб. [58]. Лише з 1880 р. запроваджувались виплати пенсій дяконам та їх вдовам: 65 руб. та 40-50 руб. відповідно. За Статутом про пенсії 1902 р., гроші почало отримувати усе духовенство, яке перебувало на службі, включаючи причетників. Їх розміри складали: за 35 років служби священнику – 300 руб., дякону – 200 руб., псаломщику – 100 руб. Також пенсії поширювались на вдів і сиріт духовенства [59].

Таким чином, одразу з приєднанням Правобережжя до Російської імперії влада почала здійснювати комплекс заходів для поліпшення матеріального становища духовенства. Головними джерелами його матеріальної стабільності були: доходи від землі, пожертви парафіян за здійснення треб та утримання від казни. На початок ХХ ст. духовенство можна вважати забезпеченим станом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- Кузнец Т.В. Православне духовенство Уманщини ХІХ – початку ХХ століття: монографія / Т.В. Кузнец. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. – С. 12-13.
- Крижанівський О.П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.) / О.П. Крижанівський. – К.: Вища школа, 1991. – 127 с.
- Надтока Г.М. Православна церква в Україні 1900-1917 років: соціально-релігійний аспект / Г.М. Надтока. – К.: Знання, 1998. – 270 с.
- Римский С.В. Российская церковь в эпоху великих реформ (Церковные реформы в России 1860-1870-х годов) / С.В. Римский. – М.: Кругицкое Патриаршее подворье, Общ-во любителей церк. истории, 1999. – 568 с.
- Меша В.Г. Матеріальне становище духовенства в Україні 1875-1900 років / В.Г. Меша // Південний архів. Історичні науки: збірник наукових праць. – Херсон, 2008. – Вип. 28-29. – С. 318-324.
- Опря Б.О. Повсякденне життя православного парафіяльного сільського духовенства Правобережної України (1860-ті – 1917 р.): дис... к. і. н.: 07.00.01 – історія України / Б.О. Опря. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 275 с.
- Кузнец Т.В. Православне духовенство Уманщини... / Т.В. Кузнец. – Умань, 2013. – 464 с.
- Борисевич С.О. Законодавче регулювання землеводіння і землекористування церкви в ХІХ ст. / С.О. Борисевич // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.: Зб. наук. пр. – 2008. – Вип. ХV. – С. 260-261.
- Лебединцев П. О способах содержания, коими пользовалось православное сельское духовенство, в пределах Киевской губернии в 18-м веке и первой половине 19 века, – до 1842 / П. Лебединцев // Руководство для сельских пастырей (далі – РдСП). – 1860. – № 9. – С. 205-208.
- Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф.127, оп.356, спр.116, арк.1.
- ЦДІАК України, ф.127, оп.383, спр.247, арк.28-31.
- Известия и заметки // Киевские епархиальные ведомости (далі – КЕВ). – 1864. – № 8. – С. 245.
- Кузнец Т.В. Православне духовенство Уманщини... – С. 45-46.
- ЦДІАК України, ф.127, оп.365, спр.85, арк.53.
- ЦДІАК України, ф.127, оп.373, спр.6, арк.62.
- Там само, арк.62.
- Лебединцев П. О способах содержания, коими пользовалось православное сельское духовенство, в пределах Киевской губернии в 18-м веке и первой половине 19 века, – до 1842 / П. Лебединцев // РдСП. – 1860. – № 10. – С. 236.
- ЦДІАК України, ф.127, оп.373, спр.6, арк.63.
- Там само, арк.62.
- Там само, арк.3, 5-6.
- Карпов С.М. Евгений Болховитинов как митрополит Киевский / С.М. Карпов. – К., 1914. – С. 88.
- Памятная книжка Киевской губернии на 1858 год. – К., 1858. – С. 203.
- Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 2. – Т. 18. – Отд. 2. – С. 168.
- Крижанівський О.П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України... – С. 99-101.
- ЦДІАК України, ф.707, оп.18, спр.15, арк.12-13.
- Высочайшие повеления и распоряжения Святейшего Синода // КЕВ. – 1867. – № 6. – С. 39-41.
- Памятная книжка Киевской епархии: историко-статистические сведения об учреждениях духовного ведомства Киевской епархии, статистические списки церковей епархии и общие статистические сведения по всем сторонам епархиальной церковно-религиозной жизни / сост. А. В-нов, В. Антонов. – К., 1882. – С. 239-240.
- Надтока Г.М. Православна церква в Україні 1900-1917 років... – С. 47.
- Меша В.Г. Матеріальне становище духовенства в Україні 1875-1900 років... – С. 321.
- Кузнец Т.В. Православне духовенство Уманщини... – С. 44.
- ЦДІАК України, ф.127, оп.1023, спр.250, арк.84-86.
- Там само, арк.32.
- Правила о местных средствах содержания православного приходского духовенства и о разделе сих средств между членами причтов // КЕВ. – 1873. – № 16. – С. 115-125.
- Распоряжения епархиального начальства // КЕВ. – 1883. – № 15. – С. 303.
- Там само. – С. 303-305.
- Правила о местных средствах содержания православного приходского духовенства и о разделе сих средств между членами причтов... – С. 117-119.
- Николаев В. Настоятельная необходимость материального обеспечения православного духовенства / В. Николаев // РдСП. – 1907. – № 20. – С. 64-65.
- Римский С.В. Российская церковь в эпоху великих реформ... – С. 116-117.
- Крижанівський О.П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України... – С. 103.
- Кузнец Т.В. Сільське парафіяльне духовенство Київської епархії... – С. 283-284.
- Распоряжения и извещения епархиального начальства

ва // КЕВ. – 1883. – № 2. – С. 30-31.

43. Распоряжения правительства и разные известия по Киевской епархии // КЕВ. – 1889. – № 11. – С. 177-186.

44. Сведения о ходе дела по устройству причтовых построек в приходах Киевской епархии // КЕВ. – 1893. – № 8. – С. 108-109.

45. Краткие сведения о ходе дела по устройству причтовых помещений в приходах Киевской епархии за 1893 год // КЕВ. – 1894. – № 21. – С. 404.

46. Краткие сведения о ходе дела по устройству причтовых помещений в приходах Киевской епархии за 1894 г. // КЕВ. – 1895. – № 8. – С. 118-119.

47. Краткие сведения о ходе дела по устройству причтовых построек в приходах Киевской епархии за 1895 г. // КЕВ. – 1896. – № 6. – С. 96.

48. Краткие сведения о ходе дела по устройству и исправлению построек для причтов в приходах Киевской епархии за 1896 год // КЕВ. – 1897. – № 12. – С. 187.

49. Краткие сведения о ходе дела по устройству и исправлению построек для причтов в приходах Киевской епархии за 1897 год // КЕВ. – 1898. – № 6. – С. 110.

50. Опря Б.О. Повсякденне життя православного парафіяльного сільського духовенства Правобережної України (1860-ті – 1917 р.)... – С. 129-130.

51. Там само. – С. 118.

52. К вопросу о материальном обеспечении приходского духовенства // РдСП. – 1900. – № 18. – С. 420-429.

53. Наболевший вопрос // РдСП. – 1902. – № 6. – С. 171.

54. Николаев В. Настоятельная необходимость материального обеспечения православного духовенства... – С. 61-62.

55. ЦДІАК України, ф.127, оп.876, спр.873, арк.15.

56. Надтока Г.М. Православна церква в Україні 1900-1917 років... – С. 51-52.

57. Временные правила о пенсиях и единовременных пособиях священнослужителям епархиального ведомства и семьям их // КЕВ. – 1866. – № 21. – С. 155-156.

58. ЦДІАК України, ф.127, оп.768, спр.18, арк.5.

59. Устав о пенсиях и единовременных пособиях священнослужителям и псаломщикам епархиального ведомства // КЕВ. – 1902. – № 14. – С. 372-382.

Тацієнко Віталій *Матеріальне забезпечення православного парафіяльного духовенства Уманського повіту у XIX – на початку XX ст.*

Досліджується матеріальний стан білого православного духовенства Уманського повіту Київської губернії XIX – початку XX ст. Розглядаються основні джерела матеріального забезпечення: прибутки від землі, пожертви парафіян, плата за здійснення треб, фінансування від казни. Показана динаміка державної політики щодо поліпшення матеріального становища православного парафіяльного духовенства.

Ключові слова: православне духовенство, матеріальне забезпечення, Уманський повіт, Київська губернія, причт, церковна земля, треби

Тащиенко Виталий *Материальное обеспечение православного приходского духовенства Уманского уезда XIX – начала XX в.*

Исследуется материальное положение белого православного духовенства Уманского уезда Киевской губернии XIX – начала XX в. Рассматриваются основные источники материального обеспечения: доходы от земли, пожертвования прихожан, плата за совершение треб, финансирование от казны. Показана динамика государственной политики по улучшению материального положения православного приходского духовенства.

Ключевые слова: православное духовенство, материальное обеспечение, Уманский уезд, Киевская губерния, причт, церковная земля, требы

Tatsiyenko Vitaliy *Material support of the Orthodox parish clergy in Uman district in the 19th – early 20th century*

The article studies material support of the Orthodox parish clergy in Uman district of Kyiv province and a main component of this social status in the 19th – early 20th century. The main sources of material support are revealed: income from land, donations of parishioners, payment for religious rites, financing from state treasury. The evolution of practice when income was distributed between the members of the parish clergy has been defined. In general, the clergy of Uman district was well provided with land. It is stated that the welfare of the clergy was improved by the measures taken by the government in 1842. Among them there were the introduction of wages for the clergy of the parish and realization of «Statute on providing the Orthodox rural clergy with land, houses, and one-time benefit in the Western provinces». It often led to complication of relations between the clergy and the parishioners as the peasantry had to make additional payments for the Church. Such components of the clergy's material support as habitation and pension have been examined. It has been found that the process of providing parishes with houses was recovered in late 19th century. The dynamics of the state policy on improving the welfare of the Orthodox parish clergy is shown. The government measures resulted in the fact that the clergy gradually reached the same material level as the wealthy social strata. In early 20th century the priesthood was quite rich part of population.

Keywords: Orthodox clergy, financial support, Uman district, Kiev province, parish clergy, church land, religious rites

Рецензенти:

Кривошея Ір.І., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 18.02.2016 р.